

Не толькі выстралы ружжаў

Пачаткам паўстання 1863—1864 гадоў у беларуска-літоўскіх губернях прынята лічыць 1 лютага 1863 года, калі Літоўскі правінцыйны камітэт (ЛПК) апублікаваў праграмныя дакументы. Аднак трэба заўважыць, што край задоўга да гэтай даты прадэманстраваў сваю ўзрушанасць. Пратэстныя акцыі, як гарматныя залпы, пракаціліся па ўсім рэгіёне яшчэ ў 1861 годзе. Індикатарам выбуху абурэнняў стаў расстрэл 15 (27) лютага 1861 года патрыятычнай працэсіі ў Варшаве, падчас якой загінула пяць чалавек. Свой антыўрадавы настрой насельніцтва прадэманстравала ў форме розных маніфестацый. Сярод іх пераважаюць касцёльныя (спевы гімнаў, жалобныя набажэнствы, усталяванне крыжоў) і вулічныя дэмаршы (шэсці ў нацыянальных ці жалобных касцюмах, распаўсюджванне антыўрадавых памфлетаў, алегарычных сімвалаў і г.д.). І зараз хацелася б распавесці пра іх даволі арыгінальныя выпадкі ў розных куточках беларускай зямлі.

Самым актыўным выразнікам грамадскай пазіцыі стаў Мінск. Так, 2 жніўня 1861 года прыстаў Мінска Барташэвіч рапартаваў аб групе людзей, якая аб 11 гадзіне раніцы 31 ліпеня дэманстрацыйна прайшлася ў польскіх нацыянальных касцюмах па вуліцах горада да бернардзінскага касцёла. У касцёле пасля богаслужэння ля вялікага алтара ксёндз Шукевіч заспяваў "рэвалюцыйны гімн". Яму дапамагалі піяніст Бяляўскі, унтэр-афіцэр Арэнбургскага пяхотнага батальёна дваранін Гадзіеўскі і адстаўны службовец Юльян Гарбатыўскі. 20 жніўня ў кафедральным, 27-га ў бернардзінскім касцёлах праходзілі маштабныя спевы, на якіх прысутнічала да 300 чалавек. Прыцягнуць да адказнасці ўсіх прысутных было проста немагчыма. Аднак у паказаннях паліцэйскіх сустрэкаліся прозвішчы, датычныя абодвух мерапрыемстваў. Сярод іх памешчыца Анэлія Галаўніна з дочкамі Розай і Феліцыяй, службоўцы казёнай палаты Юльян Брылеўскі і Карл Няміра, службовец грамадзянскай палаты Міхаіл Камінскі, фатограф Антон Прушынскі. Падставай для расследавання акалічнасцяў сталі сцвярджэнні мясцовых квартальных і прыставаў, што замест рэлігійнай песні са словамі "Да твайго трону ўзносім просьбы, у сваю апеку прымі нас, Божа" ўжываліся наступныя радкі: "Перад тваім алтаром узносім просьбы, Айчыне вольнасць вярні, Божа". Хоць арыштаваныя адзінагалосна сцвярджалі аб выкананні рэлігійнай песні:

Хто аддаецца ў апеку Пану свайму

З цэлага сэрца Яму шчыра давярае

Смела можа казаць: маю абаронцу Бога

Не прыйдзе да мяне

ніводная страшная трывога

(пераклад аўт.).

Колькасць тых, хто спяваў, захавальнікі правапарадку называлі да 100 чалавек. 22 кастрычніка ў мінскім бенядыкцінскім касцёле 30 вучняў землямерна-таксатарскіх класаў спецыяльна пагасілі свечкі і на каленях прамовілі малітву за мужных змагароў Радзімы, а пасля праспявалі "Пад тваю апеку аддаюся, Божа". За ініцыятароў палічылі Нядзвецкага, Красоўскага, Восіпа Пятроцкага, Восіпа Стэфановіча і Леанарда Алена Фірыновіч. Не толькі выстралы ружжаў

Андрушкевіча. Пасля яшчэ 4 сакавіка 1862 года ў капліцы мінскага кафедральнага касцёла ля рэліквіі Святога Феліцыяна 33 асобы з малітоўнікамі ў руках праспявалі рэлігійную песню з перакладзенымі радкамі патрыятычнай накіраванасці.

Асабліва неспакойнай для мясцовых улад выдалася восень 1861-га. У верасні падобныя дэманстрацыі арганізаваліся фактычна перманентна: у Пінску яны праводзіліся 3, 8, 10, 24 верасня; у Навагрудку — 3, 7, 8 верасня; 10 — у мінскім кафедральным касцёле. 24, 27, 28, 29 кастрычніка ў Пінску паўсюдна гучалі словы "Яшчэ Польша не загінула". 1, 25 лістапада, 8 снежня 1861 г. насельніцтва Рэчыцы таксама падтрымала сваіх суайчыннікаў падобнымі дэмаршамі.

Мазыр, хоць і вызначыўся маштабным спевам толькі аднойчы (1 кастрычніка 1861 г.), але неаднаразова трывожыў гарадскую адміністрацыю сцэнічнымі жалобнымі набажэнствамі з вялікай колькасцю ўдзельнікаў. Даволі цікавай у гэтым плане выступае сакавіцкая літургія па пяці загінулых варшаўскіх маніфэстантах: "Катафалка абставлена была цветамі даставленымі усерднымі моцельшчыцамі, а на ёй положены былі пяць мученических венцов, из мха и разной зелени сплетенные, которые по окончании служения разобраны присутствующими по частям <...> Ксендз Кульвановский сказал, <...> что край Литовский от времен Владислава и Ядвиги Ягеллонов тесно связаны с Польшей, и что ся скорбь и угнетение должны найти сочувствие в жителях этого края".

Акрамя касцёльных дэмаршаў у выглядзе патрыятычных спеваў і набажэнстваў папулярным было ўсталяванне крыжоў, распаўсюджванне сімвалічных выяў. У прыватнасці, асаблівы рэзананс расійскай адміністрацыі выклікалі падзеі ў Пінску. Саветнік Мінскага губернскага праўлення інфармаваў, што ў жніўні 1861 г. на будынках цэнтральных вуліц горада расклеіваліся малюнкi і вершы апазіцыйнага зместу. Паводле сюжэту, на малюнку аднагаловы белы арол трымае ў кіпцюрах чорнага двухгаловага. Ідэя верша "Одноглавый двуглавого орла держит" выказвалася ў радках:

Что ты двуглавый, так тебе

в невинной крови купаться

Тебе, злодей, разбойник,

без веры возвышаться <...>

Ты Польскую корону уворовал

За то имя злодея свет тебе наддал...

А 24 кастрычніка 1861 г. перад гарадскім касцёлам францысканцаў з'явіўся чорны крыж з белымі абводамі. Пасярэдзіне быў надпіс вялікімі літарамі на польскай мове: "Сумленне Варшавы 27 жніўня". Гэтым узгадваліся жнівеньскія падзеі 1831 г., калі рускія войскі 25 жніўня занялі Волю — прадмесце Варшавы, а 27 верасня польскае войска на чале з генералам Я. Крукавецкім капітулявала, і паўстанне 1830—1831 гг. было задушана, што ўскладвалася на сумленне галоўнага ворага. На правым баку крыжа — абраз Маці Божай Вастрабрамскай, а пад ёй, як сімвал будучай перамогі, намалёваны аднагаловы арол, які едзе конна. З левага боку змяшчаўся партрэт караля Ягайлы і каралевы Ядзвігі, польскі герб з подпісам "памяці першага яднання Польшчы з Літвой" — напамін дынастычнага саюза ВКЛ і Польшчы — Крэўскай уніі 14 жніўня 1385 г. Знізу крыжа пад словамі "Сумленне Вільні 23 студзеня" знаходзілася эмблема — сэрца, крыж, якар, што нагадвала аб канвенцыі другога падзелу Рэчы Алена Фірыновіч. Не толькі выстралы ружжаў

Паспалітай 23 студзеня 1793 г., па ўмовах якой да Расіі адыходзілі Правабярэжная Украіна, частка Полацкага, Віцебскага, Мінскага, Навагрудскага, Брэсцкага і Віленскага ваяводстваў да лініі Дынабург (Дзвінск) — Пінск.

У Слуцку, па ўспамінах Э. Вайніловіча, адбывалася наступнае: "Струны общественной жизни были наиболее чувствительными на все отголоски, доносившиеся из Варшавы <...> Женщины и молодежь руководили если не внутренней организацией, то, во всяком случае, демонстрировали внешние требования (притязания) народа <...> гимназистская молодежь <...> часто оставляла свои прямые обязанности для участия в демонстрациях, как в костеле, так и за его пределами. Например, демонстративно тянули телегу с прелатом Бялобжеским через весь город, перед тем, как его должны были вывезти из Варшавы вглубь России. Директор гимназии, россиянин Лубкин, вынужден был смотреть на все это сквозь пальцы, коль сами учителя подавали сигналы к действию. Поэтому не каждый из нас всегда знал урок, но носил заколку с белым орлом в галстук и запонки к рубашкам с портретом Костюшко, Замойского, Кроненберга или Испанского. Ночами мы читали "Стражницу" и из старых напильников, пилочек для ногтей, делали кинжалы или пики..."

Паўсюдна ў рэгіёне адбываліся вулічныя дэмаршы: нашэнне рэвалюцыйных знакаў і адзення, рознае фразёрства. Некаторыя жыхары дзіўным спосабам падстрыгалі сабе валасы.

Голас грамадскасці беларуска-літоўскіх губерняў гучаў не слабей за выстралы ружжаў. Нездарма, на думку Станіслава Ланеца, менавіта маніфестацыйныя падзеі паскорылі адраджэнне нацыянальна-вызваленчых тэндэнцый у насельніцтва "даўняй Літвы гістарычнай".

Алена Фірыновіч,

кандыдат гістарычных навук, навуковы супрацоўнік [Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі](#)